

Παναγιώτου, Ά. 2001. Αρκαδοκυπριακή. Στο *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας: από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης, 308-314. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας & Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].

©ΚΕΓ & ΙΝΣ

ΑΡΚΑΔΟΚΥΠΡΙΑΚΗ*

1. Η ΑΡΚΑΔΟΚΥΠΡΙΑΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ

Αρκαδοκυπριακή είναι συμβατική ονομασία που καλύπτει τις γλωσσικές μορφές της ελληνικής που ομιλήθηκαν στην Αρκαδία και την Κύπρο, οι οποίες, παρά τη διαφορά των αντίστοιχων συστημάτων γραφής, παρουσιάζουν προφανείς γλωσσικές ομοιότητες. Ορισμένοι μελετητές αναγνωρίζουν και στην παμφυλιακή διάλεκτο (βλ. Γ.5) ισόγλωσσα με την αρκαδική και την κυπριακή, τα οποία τους επιτρέπουν — χωρίς βεβαίως να παραγνωρίζουν τις διαφορές τους— να συνεξετάζουν την παμφυλιακή και την αρκαδοκυπριακή στην ίδια ομάδα διαλέκτων που αποκαλείται *αχαϊκή*. Το κυριότερο από αυτά είναι η χρήση της δοτικής αντί της γενικής μετά από ορισμένες προθέσεις για τη δήλωση εννοιών όπως η απομάκρυνση ή η απόσπαση, λειτουργίες δηλαδή της αφαιρετικής πτώσης.

Κατά την 1η χιλιετία π.Χ. στην Αρκαδία, ορεινή και απομονωμένη περιοχή στο κέντρο της Πελοποννήσου, μιλιόταν και γραφόταν μια διάλεκτος η οποία παρουσίαζε κοινά χαρακτηριστικά με την κυπριακή της ίδιας περιόδου. Τα στοιχεία αυτά είναι πολυάριθμα, παλαιά και σημαντικά, που καθιστούν προφανή τη συγγένεια μεταξύ των δύο διαλέκτων.

Βάσει αρχαιολογικών ενδείξεων, τον 12ο αιώνα π.Χ. —αν όχι νωρίτερα— έχει συντελεστεί η σταδιακή εγκατάσταση στην Κύπρο ελληνικών φύλων διαφόρων προελεύσεων (V. Karageorghis 1988). Το νησί βρίσκεται στο μέσο των θαλάσσιων δρόμων προς την Αίγυπτο και τη συροφοινικική ακτή. Αν προστεθεί στη γεωγραφική θέση το πλούσιο σε μέταλλα, χαλκό κυρίως, υπέδαφός της, είναι προφανές γιατί η Κύπρος προσείλκυε ανέκαθεν το ενδιαφέρον ξένων για εγκατάσταση ή εκμετάλλευση

---

* Οι διαλεκτικοί τύποι της αρκαδοκυπριακής τονίζονται συμβατικά σύμφωνα με τους κανόνες της αττικής διαλέκτου, εκτός φυσικά από τις περιπτώσεις που φωνητικά ή μορφολογικά προβλήματα καθιστούν αβέβαιο το εγχείρημα. Οι συχνές αντιπαραβολές με τους αττικούς τύπους στα παραδείγματα δεν οφείλονται σε αττικοκεντρική τάση της συγγραφής, απλώς παραπέμπουν στον γνωστότερο στο ευρύτερο κοινό τύπο.

(Deger-Jalkotzy 1994· Vanschoonwinkel 1994). Είναι βέβαιο ότι το νησί δέχθηκε ένα μέρος ελληνόφωνου πληθυσμού, κυρίως από την Πελοπόννησο (Αρκαδία, Λακωνία, Αχαΐα, Αργολίδα σύμφωνα με τις μυθολογικές παραδόσεις), αλλά και από την Αθήνα ή άλλες περιοχές, που κατέφυγε στην Κύπρο πριν από το τέλος της 2ης χιλιετίας π.Χ. (βλ. και Β.11-Β.13).

Παρά το σημαντικό αρχαιολογικό, επιγραφικό ή άλλο υλικό, η σύνθεση αρχαιολογικών και γλωσσικών δεδομένων για τον προσδιορισμό της χρονολογίας και του τρόπου εγκατάστασης αυτών των φύλων στην Κύπρο είναι αρκετά προβληματική: θα πρέπει να ερευνηθούν περαιτέρω αφενός το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκαν τα κοινά γλωσσικά στοιχεία στην Αρκαδία πριν από τη μετανάστευση και αφετέρου οι συνθήκες που επέτρεψαν στη διάλεκτο όχι μόνο να επιβιώσει στη νέα της εστία, την Κύπρο, αλλά και να ασκήσει σε αυτή μόνιμη επίδραση.

2. Η ΓΡΑΦΗ

2.1 ΤΟ ΑΛΦΑΒΗΤΟ ΤΗΣ ΑΡΚΑΔΙΑΣ

Η γεωμορφολογία της Αρκαδίας αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα για την περιχάραξη της διαλεκτικής της φυσιογνωμίας σε σχέση με τον περιβάλλοντα δωρικό κόσμο. Το τοπικό αλφάβητο όμως έχει δεχθεί επιδράσεις κυρίως από το λακωνικό και το ηλειακό (Jeffery 1990, 208). Οι παλαιότερες διαλεκτικές επιγραφές χρονολογούνται στον 6ο αιώνα, οι νεότερες στα τέλη του 3ου/αρχές του 2ου αιώνα π.Χ. (Morpurgo Davies 1992, 421).

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στο αρκαδικό αλφάβητο το γράφημα *Ι*, καθώς και τα *Z*, *TZ*, *ZT*, αποδίδουν το φώνημα /t^s/, προϊόν εξέλιξης του άηχου χειλοϋπερωικού *k^w πριν από /e(:)/ και /i(:)/ π.χ. αρκ. τύπος της ερωτημ. αντων. *Ιίς*/αττ. *τίς*, *εΐΙε*/αττ. *εΐτε* (Lejeune 1972, 50-51, §38).

2.2 Η ΓΡΑΦΗ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Για μια χιλιετία περίπου χρησιμοποιήθηκε στην Κύπρο ένα συλλαβικό σύστημα γραφής, το κυπριακό συλλαβάριο (βλ. Β.12). Παρατηρούνται τοπικές παραλλαγές αυτού του συλλαβαρίου, ιδιαίτερα στην ευρύτερη περιοχή της Πάφου και, όπως είναι αναμενόμενο, διαφορές στο σχήμα ορισμένων συλλαβογραμμμάτων από εποχή σε εποχή. Το συλλαβάριο χρησιμοποιήθηκε στα βασίλεια που δεν ήταν υπό φοινικική επιρροή, αλλά ακόμη και σε αυτά που πέρασαν υπό φοινικική διοίκηση κατά τη

διάρκεια της κλασικής περιόδου· φαίνεται ότι στη συνείδηση των Κυπρίων το συλλαβάριο συνδέθηκε άρρηκτα με την κυπριακή διάλεκτο και ταυτότητα· για τον λόγο αυτό προφανώς χρησιμοποιήθηκε σχεδόν αποκλειστικά μέχρι την ελληνιστική εποχή και από το ιθαγενές ίσως στοιχείο (Morpurgo Davies 1992, 421-422) (βλ. παρακάτω).

Στο «κοινό» συλλαβάριο, το ευρύτερα διαδεδομένο, ήταν επίσης γραμμένα κείμενα μιας άλλης γλώσσας, ίσως της προελληνικής (ή μιας από τις προελληνικές) της Κύπρου, τα παλαιότερα κείμενα της οποίας χρονολογούνται ίσως από τον 8ο αιώνα και η πλειονότητα από τον 6ο ως τον 4ο αιώνα π.Χ., σε πολύ περιορισμένη όμως κλίμακα, κυρίως στην Αμαθούντα. Ο μικρός αριθμός των λεγομένων «ετεοκυπριακών» κειμένων (δεν ξεπερνούν τα είκοσι με εικοσιπέντε· άλλα τόσα ίσως δεν είναι ελληνικά, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι «ετεοκυπριακά»), και τα μόλις τρία δίγραφα —σε ορισμένα μάλιστα από τα οποία αναγνωρίζονται ονόματα ελληνικής ετυμολογίας—, καθιστούν πολύ δύσκολη την αποκρυπτογράφιση (Masson 1983, 85-87· πρβ. Egetmeyer 1992, 302-322· 1998, 240-241· βλ. Κείμ. [1] και Β.13).

Από τον 6ο αιώνα π.Χ. απαντούν σποραδικά και αλφαβητικές επιγραφές, κυρίως επιτύμβια Ελλήνων εγκατεστημένων στο νησί. Ο Ευαγόρας ο Α΄ της Σαλαμίνας εισάγει το αλφάβητο στις βασιλικές κοπές (Merrillees 1993, 11).

Από το 900 περίπου ως τα μέσα του 3ου αιώνα π.Χ. χρησιμοποιήθηκε στην Κύπρο ένα άλλο «αλφαβητικό» σύστημα για την απόδοση της φοινικικής γλώσσας στα φοινικικά βασίλεια της Κύπρου. Οι περισσότερες φοινικικές επιγραφές προέρχονται από το φοινικικό βασίλειο του Κιτίου. Οι ελάχιστες δίγλωσσες (στη φοινικική γλώσσα και στην κυπριακή διάλεκτο) και δίγραφες επιγραφές (στη φοινικική γραφή και στο κυπριακό συλλαβάριο) προέρχονται από βασίλεια που πέρασαν τον 5ο ή τον 4ο αιώνα υπό φοινικική κυριαρχία (Panayotou 2007,74).

3. Η ΓΛΩΣΣΑ

3.1 ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΡΚΑΔΟΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ

3.1.1 ΦΩΝΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ

- Στένωση [e] > [i], κυρίως σε περιβάλλον έρρινου: αρκ., κυπρ. *ίν*/αττ. *έν*, αρκ. *προδεδικασμίγας*/αττ. *προδεδικασμένας*.

- Στένωση [o] > [u] (όχι χωρίς εξαιρέσεις), σποραδικά σε περιβάλλον έρρινου, κυρίως όμως στο ληκτικό μόρφημα: αρκ., κυπρ. *ὐνέθ□κε* (< *όνέθ□κε/αττ. ἀνέθηκε*), αρκ. *ἄλλυ* ‘άλλο’.

3.1.2 ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

- Λόγω της στένωσης /o/ > [u], η γενική ενικού των πρωτόκλιτων αρσενικών σχηματίζεται σε *-αυ* < *-ᾶο*: αρκ. *Ἀριστόλαυ*, κυπρ. *Ὀνασαγόραυ*, *Ὀφέλταυ*, *Θεοδοκίδαυ/αττ. -ου*. Υπάρχει και παράλληλος κυπριακός τύπος γενικής *-α* (< *-αυ*), π.χ. *Ἀμενίγα* (Ιδάλιον, 478-470 π.Χ.: *ICS* 217), ο οποίος είναι διαλεκτικός και δεν οφείλεται στην επίδραση της κοινής.
- Από τα βασικά ισόγλωσσα της αρκαδικής και της κυπριακής είναι η ονομαστική ενικού των τριτόκλιτων αρσενικών σε *-ής*, που αντιστοιχεί στην κατάληξη *-εύς* άλλων διαλέκτων: κυπρ. *ἱερ□ς*, *Σολιοποταμής*, *βασιλ□ς* /αττ. *ἱερεύς*, *βασιλεύς*, αρκ. *φον□ς/αττ. φονεύς*. Το κλιτικό παράδειγμα στο σύνολό του έχει ως εξής: αρκ. αιτ. εν. *-ήν*, *hier□ν*· γεν. εν. *-έος* (<*-ῆος*), *Εὐβωλέος* (4ος αιώνας π.Χ.)· δοτ. εν. *-ῆ*, *γραμματῆ*· ονομ. πληθ. *-ῆς*, *Κα]φουῆς*· αιτ. πληθ. *-έας*, *Ἡραέας* (4ος αιώνας π.Χ.)· γεν. πληθ. *-έων* και *-ήων*, *Ἐραεῖ□ν* (6ος/5ος αιώνας π.Χ.), *Τορθυνήων* (4ος αιώνας π.Χ.: Dubois 1988, 114-121). Κυπρ. γεν. εν. *-ῆ(F)ος*, *βασιλῆFος*· δοτ. εν. *-ῆ(F)ι*, *βασιλῆFi* (πρβ. *ΔιFει-* στο 3.3.4)· ονομ. πληθ. *-ῆ(F)ες*, *ἘδιαλῆFες*. Σημειώνουμε ότι η ονομ. εν. σε *-εύς* εμφανίζεται και αυτή στις αρχές του 5ου αιώνα. Μόνο ορθογώνια βλέπω αντί για «τονισμένα», F κλπ.
- Η αρκαδοκυπριακή, όπως και η ιωνική-αττική σχηματίζει τα ενεργητικά απαρέμφατα των αθέματων ρημάτων σε *-ναι*: αρκ. *□ναι*, κυπρ. *δοFέναι*.
- Ο συμπλεκτικός σύνδεσμος *καί* έχει τη μορφή *κάς* και στην κυπριακή και στην αρκαδική (σπανιότερα επίσης *κά* και *καί*).
- Στην αρκαδοκυπριακή διατηρείται η παλαιά κατάληξη του μέσου γ' ενικού ενεστώτα και μέλλοντα *-τοι*, αντί *-ται* άλλων διαλέκτων: αρκ. *ἔ[σ]ετοι/αττ. ἔσται*, κυπρ. *κεῖτοι/αττ. κεῖται*.
- Στην αρκαδοκυπριακή το γ' ενικό και γ' πληθυντικό των μέσων παρελθοντικών χρόνων σχηματίζεται αντίστοιχα σε *-τυ* και *-ντυ/αττ. -το* και *-ντο*: κυπρ. *γένοιτυ/αττ. γένοιτο*, αρκ. *ἐγάμαντυ/αττ. ἐγαμοῖντο* (βλ. 3.1.1. πιο πάνω).

3.1.3 ΣΥΝΤΑΞΗ

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω (1), βασικό χαρακτηριστικό της αρκαδοκυπριακής (αλλά και της παμφυλιακής) είναι η σύνταξη προθέσεων (π.χ. *ὑπό, ἐκ, ὑπέρ*) με δοτική αντί γενικής για την έκφραση της αφειρίας, της απομάκρυνσης (λειτουργία αφαιρετικής πτώσης): κυπρ. *δοFέναι ἐξ τοι Foίκοι τ□ι βασιλ□Fος...* /να δώσουν από τον οίκο του βασιλέως·ICS 217.

3.2 ΑΠΟΚΛΕΙΣΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΡΚΑΔΙΚΗΣ

3.2.1 ΦΩΝΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ

Η εξέλιξη των χειλοϋπερωικών είναι αρκετά όψιμη στην αρκαδική και την κυπριακή, γι' αυτό και διαφορετική στις δύο διαλέκτους. Για παράδειγμα, το άηχο χειλοϋπερωικό *k^w μπροστά από e(:) και i(:) εξελίσσεται σε προστριβόμενο στην αρκαδική, σε συριστικό στην κυπριακή: οι αντίστοιχοι τύποι της ερωτηματικής αντωνυμίας *τίς* (αττ.) είναι στην αρκ. *Ήϊς* [t^sis] και στην κυπρ. *σίς* [sis]. Πρβ. και κυπρ. *σινάς* (αόρ. αντων., αττ. *τινάς*), κυπρ. «γλώσσα» *σί βόλε* / τί θέλεις; (Dubois 1988, 64-70).

3.3 ΑΠΟΚΛΕΙΣΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ

3.3.1 ΦΩΝΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ

- *Συνοδίτες* φθόγγοι, συνήθως y (μετά από i) και w (μετά από u) για την αποφυγή χασμωδίας: *Τιμοχάριγος, κιγόναυς/αττ. κίονας* (αιτ. πληθ.), *εὐFεργεσίᾱς*.
- Από την κλασική ήδη εποχή αναπτύσσεται μη ετυμολογούμενο έρρινο στα ληκτικά μορφήματα: *τὰ(ν) Fεικόνα τὰ(ν)δεν, ἐγ□ν* 'εγώ', προδρομικός προφανώς τύπος του νεότερου κυπριακού διαλεκτικού *εγιώνι* 'εγώ'.

3.3.2 ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

- Γενική ενικού σε -ω(ν) των αρσενικών και θηλυκών δευτεροκλίτων: *Πάφοϝκοιν. Πάφου, Έχετίμ□/κοιν. Έχετίμου, Φιλοκόπρ□ν/κοιν. Φιλοκόπρου, Κετίον κὰ(ς) Έδαλίον (= Κιτίου κὰς Ίδαλίου)*· ICS 220, για την εξέλιξη αυτή βλ. Brixhe 1995, 41-45.

- Η ανάπτυξη μη ετυμολογούμενου έρρινου (βλ. παραπάνω 3.3.1) είχε επιπτώσεις στη μορφολογία: *σᾶμαν/αττ. σῶμα*, με αποτέλεσμα τον σχηματισμό μιας κατηγορίας ουδετέρων σε *-αν*, αντίστοιχης των ουδετέρων σε *-ον*: πρβ. *πράμαν, όνομαν* της μεσαιωνικής νεότερης κυπριακής· ως συνέπεια των παραπάνω, η κυπριακή εμφανίζει, για παράδειγμα, αιώνες πριν από την κοινή, αιτιατική ενικού αρσενικού τριτοκλίτων όπως *ίγατ□ραν* (Ιδάλιον, 478-470 π.Χ.: βλ. και Γ.11).

3.3.3 ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Διακόσιες σαράντα έξι κυπριακές «γλώσσες» (λέξεις) σώζονται από τους λεξικογράφους και άλλες ιστορικές πηγές (βλ. τελευταία J. Karageorghis 1988) και πολλές ακόμη από επιγραφές: *κασίγν□τος* ‘αδελφός’, *κασίγν□τα* ‘αδελφή’, *ᾄματι-ᾄματι* ‘κάθε μέρα’ (ICS 318, πρβ. αρκ. *ᾄματα πάντα*), *ἴνις* ‘γιος’, ‘βασιλόπαις’, ‘κόρη’. Στις επιγραφές μάλιστα από το Καφίζιν σώζονται πολλοί όροι που προσδιορίζουν αγγεία, μερικοί από τους οποίους ήταν άγνωστοι ως τώρα: λ.χ. *ἄθαροφόρον* (< *ἄθάρη*)/‘είδος αγγείου για τον χόνδρο’, *χιδροβρόχον* (< *βρέχειν*), *σπλαγχνοεντεριφόρον* [sic].

ἄθαροφόρον ‘kind of vessel for holding gruel (*ἄθάρη*)’, *χιδροβρόχον* ‘vessel for soaking (*βρέχειν*) wheaten-groats (*χῆδρα*)’/‘αγγείο στο οποίο μουσκεύεται το πληγούρι’, *σπλαγχνοεντεριφόρον* ‘tray for carrying *σπλάγγνα* and *ἔντερα* (for the sacrifices)’/ ‘πινάκιο στο οποίο μεταφέρονται *σπλάγγνα* και *ἔντερα* (για τις θυσίες)’ (LSJ Revised Supplement, στα λήμμ.).

3.3.4 ΟΝΟΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

- Η κυπριακή έχει μια σειρά πολύ χαρακτηριστικών ανθρωπωνυμίων: *Ἐσ(θ)λο-* (*Ἐσλαγόρας, Ἐσλόχαρις*: διαφορετική γραφή *Ἐλλό-*, π.χ. *ἘλλόΦοικος*: βλ. Egetmeyer 1992, λ. e-sa-la-, e-se-la-, e-se-lo, e-so-lo-, e-lo-), *Ζο(F)-* (*ΖοFάλιος, ΖοFασος*), *Κυπρο-* (*Κυπρόδαμος, Κυπρόφιλος, Φιλοκύπρα*), *Ἵνασι-* (*Ἵνασικρέτης, Ἵνασίφαντος*), *Στασι-* (*Στασίοικος, Στασίκυπρος*) κλπ.: επίσης ανθρωπωνύμια της κατηγορίας των «αντικειμενικών συνθέτων» (όπου το ένα συνθετικό είναι αντικείμενο του άλλου), π.χ. ονόματα με πρώτο συνθετικό έναν παλαιό (μαρτυρείται στη μυκηναϊκή) τύπο δοτικής σε *-ει*: *ΔιFείφιλος* ‘ο προσφιλής στον Δία’. Αξιομνημόνευτο είναι και το *ΔιFείθεμις* ‘η θέμις του Διός’: σύμφωνα με τη σύνταξη της διαλέκτου, όπου η δοτική εκφράζει προέλευση.

- Τριτόκλιτα σε *-ως/γεν. -ωFος*: *Τίμος, Δάμος* (πρβ. αρσ. σε *-ᾶς*, γεν. *-ᾶFος*, π.χ. *ΣαμᾶFος, ΚιλικᾶFος*, και σε *-ις*, γεν. *-ιᾶος*, *ΚυπροκράτιFος, ΤομοχάριFος*).
- Πατρωνυμικά επίθετα σε *-ίδας*: *ΔιFισονίδας, ἌρFατίδας*.

3.4 ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΗ

Όπως σε όλες σχεδόν τις ελληνόφωνες περιοχές, κείμενα στην κοινή συντάσσονται στην Κύπρο από το δεύτερο μισό του 4ου αιώνα π.Χ.: αν είναι γνήσια, μία από τις τελευταίες κοπές του βασιλέως της Πάφου Νικοκλέους φέρει το όνομα του μονάρχη στην κοινή· έκτοτε κοινή και αλφάβητο κυριαρχούν σταδιακά επί της διαλέκτου, η οποία αποδίδεται, όπως συνήθως, με το συλλαβάριο. Για να δοθεί μια εικόνα για το κύρος της μιας γλωσσικής μορφής έναντι της άλλης (και της γραφής η οποία είναι συνδεδεμένη με κάθε μία από αυτές), ας αναφερθεί ότι από τις τριακόσιες εννέα επιγραφές της περιόδου 225-218 π.Χ., που βρέθηκαν στο Καφίζιν, οι διακόσιες σαράντα τρεις είναι γραμμένες στην κοινή (και σε αλφάβητο), τριάντα τέσσερις στη διάλεκτο (και σε συλλαβάριο), τριάντα δύο και στις δύο μορφές της ελληνικής (και δίγραφες· οι διαλεκτικές είναι γραμμένες στο συλλαβάριο, ενώ οι μη διαλεκτικές (κοινή) στο αλφάβητο). Στα δίγραφα κείμενα το αλφαβητικό είναι σε πιο εμφανή θέση, ενώ μόνο του το συλλαβάριο χρησιμοποιείται συνήθως σε ακόσμητα αγγεία. Είναι προφανές ότι στα τέλη του 3ου αιώνα π.Χ. διάλεκτος και συλλαβάριο περιορίζονται κατά το μάλλον ή ήττον στη θρησκευτική σφαίρα, περιοχή κατεξοχήν συντηρητική από γλωσσική άποψη. Το γεγονός ότι το υλικό αυτό προέρχεται από ένα μικρό αγροτικό ιερό δίνει και μια σειρά κοινωνιογλωσσικών πληροφοριών για τους χρήστες: σε ποιο βαθμό μιλούσαν τη διάλεκτο οι Κύπριοι της περιοχής, ποιο κύρος είχε γι' αυτούς, πόσο σωστά χρησιμοποιούσαν το συλλαβάριο σε σχέση με το αλφάβητο και ποια γραφή μάθαιναν στο σχολείο (πρβ. Consani 1986· Brixhe 1988· βλ. Κείμ. [2]).

Είναι επίσης ενδιαφέρουσες οι αλληλεπιδράσεις ανά ζεύγη, δηλαδή πώς επηρεάζει η κοινή τη διάλεκτο· και αντίστροφα, πόσους υπερδιαλεκτισμούς έχουμε στην προσπάθεια να γραφεί η διάλεκτος από ανθρώπους που ήξεραν εξίσου καλά (ή ίσως καλύτερα;) την κοινή: εκφράσεις της κοινής έχουν εισχωρήσει στη διάλεκτο και η επίδραση αφορά όλα τα γλωσσικά επίπεδα· αλληλεπιδράσεις παρατηρούνται και ανάμεσα στα δύο συστήματα γραφής, αλφάβητο/συλλαβάριο: η σύγχυση που παρατηρείται σε αυτά τα ύστερα κείμενα είναι αναπόφευκτη, καθώς φαίνεται πως η

διδασκαλία του αλφαβήτου κέρδιζε έδαφος σε βάρος του παλαιού συστήματος γραφής. Η εντύπωση πάντως που αποκομίζει κανείς από τα κείμενα αυτά είναι μάλλον μιας κατάστασης γλωσσικής διμορφίας, με προοδευτική περιθωριοποίηση της διαλέκτου και περιορισμό της σε ορισμένους τομείς της καθημερινής ζωής.

3.5 ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΥΚΗΝΑΪΚΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ, ΑΡΚΑΔΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ

Αν δεχθούμε τις συνέπειες που έχουν για την ιστορία τα κοινά γλωσσικά στοιχεία στην αρκαδική και στην κυπριακή διάλεκτο και, σε συνδυασμό με αυτά, αν υποθέσουμε ότι οι μύθοι που αναφέρονται στην εγκατάσταση ελληνικών φύλων στην Κύπρο και στην ίδρυση πόλεων μετά τη λήξη του Τρωικού Πολέμου έχουν ιστορικό πυρήνα, θα πρέπει να διατυπώσουμε ορισμένες λογικές υποθέσεις για το διάστημα μεταξύ του τέλους του 12ου/αρχές 11ου και του 8ου αιώνα π.Χ., περίοδο σχετικής ή απόλυτης σιωπής των πηγών. Ο συνδυασμός (μεταγενέστερων) ιστορικών και επιγραφικών μαρτυριών και σύγχρονων αρχαιολογικών ενδείξεων οδηγεί σε μια σειρά υποθέσεων για την εγκατάσταση μυκηναϊκών φύλων στη νήσο μετά το πέρας της μυκηναϊκής περιόδου, τη σταδιακή επικράτησή τους και τη δημιουργία φυλετικής συνείδησης (βλ. Panayotou 2008 μετά τις νέες προσεγγίσεις και ερμηνεία του οβελού του Οφέλτα (Masson 1983, 408, αρ. 18g) από τον Olivier 2007 και 2008).

Η αρκαδοκυπριακή παρουσιάζει αρκετά ισόγλωσσα με την ελληνική της μυκηναϊκής περιόδου (βλ. Morpurgo Davies 1992, 425-426· για τη στένωση ο > u πρβ. Brixhe 1989, 39-48)· είναι προφανές ότι «μυκηναϊκά» φύλα της Πελοποννήσου κατέφυγαν, μετά την κατάρρευση των μυκηναϊκών ανακτορικών κέντρων της περιοχής, στην ορεινή και εν μέρει άγονη Αρκαδία. Ένα μέρος τους έμεινε για πάντα εκεί. Άλλο μετανάστευσε ανατολικά, στην Κύπρο μεταξύ άλλων, σταδιακά μέσα στον 12ο αιώνα, αναζητώντας καλύτερες συνθήκες ζωής. Για τον λόγο αυτό η κυπριακή έχει κοινά γλωσσικά στοιχεία με την αρκαδική, τον μοναδικό μη δωρικό θύλακα της Πελοποννήσου. Την εποχή της αφίξεώς τους στην Κύπρο βρήκαν ανεπτυγμένο και ευρύτερα διαδεδομένο ένα σύστημα γραφής, το λεγόμενο «κυπρομινωικό» (βλ. B.11), το οποίο υποτίθεται ότι προσάρμοσαν στις ανάγκες της γλώσσας τους. Η γραμμική Β, γραφή αποκλειστικά των μυκηναϊκών ανακτόρων (βλ. B.15), ξεχάστηκε και χάθηκε προφανώς μαζί με τους ανακτορικούς γραφείς, τους μόνους που τη γνώριζαν. Έτσι, μπορεί να υποτεθεί ότι οι άποικοι μετέτρεψαν και χρησιμοποίησαν για την απόδοση της διαλέκτου τους το επιχώριο συλλαβογραφικό σύστημα γραφής, αν και τα κοινά στοιχεία από απόψεως μορφής δεν είναι τόσο

πολλά. Αν η γραμμική Β ήταν ευρύτερα διαδεδομένη, θα την είχαν ίσως χρησιμοποιήσει οι άποικοι και στην Κύπρο. Το κυπριακό συλλαβάριο με τις παραλλαγές του το χρησιμοποίησαν για μια χιλιετία περίπου στη νέα τους εστία. Τα χαρακτηριστικά της διαλέκτου των λαϊκών, ενδεχομένως, μυκηναϊκών στρωμάτων (π.χ. η στένωση $o > u$), τα οποία στιγματίζονταν και αποφεύγονταν στον επίσημο γραπτό λόγο των μυκηναϊκών ανακτόρων, στις νέες εστίες, που δεν υπήρχε η κανονιστική πίεση του επίσημου γραπτού λόγου, αναδύθηκαν και διαδόθηκαν, γι' αυτό και χαρακτηρίζουν —σε βαθμό διαφορετικό βέβαια— την αρκαδοκυπριακή αλλά και την παμφυλιακή (Brixhe 1989, 39-40).

ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

[1] Επιτύμβιο μνημείο σε σχήμα λέοντος, γραμμένο σε κυπριακό συλλαβάριο. Μάριον Κύπρου. 6ος αιώνας π.Χ. Masson 1983, αρ. 103, πίν. XV, 1-2.

ti-mo-ku-ro-ro-se o-ti-mo-ke-re-te-o-se e-pe-se-ta-se ki-li-ka-wi

Τιμόκυπρος ό Τιμοκρέτεος επέστασε Κιλικᾶφι

τοι κασιγνέτοϊ

Ο Τιμόκυπρος, ο γιος του Τιμοκρέτη, έστησε (το μνημείο) πάνω (στον τάφο) του αδελφού (του) Κιλικά.

[2] Τηγανόσχημο αγγείο με δίγραφο (αλφαβητική και συλλαβική) αναθηματική επιγραφή. Νυμφαίο, Καφίζιν της Κύπρου. 221-220 π.Χ.

Το αλφαβητικό κείμενο είναι συνταγμένο εξ ολοκλήρου στην κοινή, το συλλαβικό στην κυπριακή διάλεκτο, εκτός από δύο παρέμβλητες στερεότυπες εκφράσεις.

Είναι χαρακτηριστικό ότι το διαλεκτικό είναι μεγαλύτερο από το κείμενο στην κοινή, περιέχει στοιχεία που δεν υπάρχουν στο αλφαβητικό, αλλά και εκφράσεις της κοινής (*άγαθῆι τύχηι*).

Mitford 1980, αρ. 117b· πρβ. Brixhe 1988.

α. *Νύμφη τῆι έν τοι Στρόφιγγι vac. Όνησαγόρας Φιλουνίου vac. κουρεῦς ό δεκατεφ[όρος, vac. έμέ και ἄλλα π]ολλά· L β'*

β. *Νύ(μ)φαι τᾶι έπί τοι Στ[ρό]φιγγι. Όνασαγόρας ό Φιλῶνί<υ> παῖσκος ό δεκαταφόρος -άγαθῆι τύχηι- τό προξένιο τόδε, έπί(σ)τάς κῶρούς, με ὑγέδοσε (;) ἄρᾶ κᾶς αἴλα Φάλικα· ε[ὕ]χάρι(σ)τα ἔστω.*

α. Στη Νύμφη στον Στρόφιγγα (ανέθεσε) ο Ονησαγόρας ο γιος του Φιλουνίου, *κουρεύς*, ο δεκατηφόρος, εμένα και άλλα πολλά (αγγεία). Έτους δευτέρου (του Πτολεμαίου Φιλοπάτορος).

β. Στη Νύμφη στον Στρόφιγγα (ανέθεσε) ο Ονασαγόρας ο γιος του Φιλωνίου, ο δεκατηφόρος –με το καλό– αυτό το *προζένιο*, επειδή ορίστηκε *κουρεύς*, ανέθεσε ως αφιέρωμα εμένα και άλλα παρόμοια· ας είναι ευπρόσδεκτα.

Για το *κουρεύς/καρούς* (θρησκευτικός τίτλος, επαγγελματικό, εθνικό ή δημοτικό;) βλ. Egetmeyer 1992 και Hintze 1993, λ. ko-ro-u-se.

[3] Ασβεστολιθικός δόμος πάνω στον οποίο σώζεται αποσπασματικά μια απόφαση δικαστηρίου. Μαντίνεια Αρκαδίας. Ιερό της Αλέας Αθηνάς. Λίγο μετά το 460 π.Χ. IG v2, 262· Duhoux 1983, 93, αρ. 42· πρβ. Dubois 1988, 94-111 με διαφορετικές αναγνώσεις στον στίχο 17. Εδώ οι στ. 14-17.

‘ΟΙέδι ἄν χρῆστέριον κακρίνῃ
 ἔ γνῶσῖαι κακριθέῃ τον χρῆμάτῶν,
 πῆ τοῖς Φοικιάται<ς> τᾶς θεῶ εῖναι,
 καὶ Φοικίας δάσασσθαι τὰς ἄν οἴδ’ ἑάσας.

Όποιος έχει καταδικαστεί από το μαντείο ή από το δικαστήριο σε δήμευση περιουσίας, (η περιουσία) μαζί με τους δούλους (του) να αποδοθεί στη θεά και να διαμοιραστούν, αν υπάρχουν, οι οικίες του.

[4] Ορειχάλκινη φιάλη (ή κύμβαλο;). Περιοχή Δημητσάνας, Αρκαδία. Πιθανόν 500-480 π.Χ. IG v2, 554· Jeffery, 215, αρ. 12 και 408, πίν. 41, αρ. 12· Dubois 1988, II 292-293, όπου και η προηγούμενη βιβλιογραφία.

Καμῶ ὑνέθουσε τᾶι ΚόρFαι.

Η Καμώ ανέθεσε στην Κόρη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γενικά

- BECHTEL, F. [1921] 1963. *Die griechischen Dialekte*. 1ος τόμ., *Der lesbische, thessalische, böotische, arkadische und kyprische Dialekt*. Βερολίνο: Weidmannsche Verlagsbuchhandlung.
- BILE, M., C. BRIKHE & R. HODOT. 1984. Les dialectes grecs, ces inconnus. *BSL* 79 (1): 155-203.
- BRIKHE, C. 1989. Morphologie ou morphographémie? À propos de quelques variations graphiques en grec ancien. *BSL* 84 (1): 21-54.
- . 1995. Continuité hellénique: le cas des nasales chypriotes. Στο *La langue - la littérature - l'histoire et la civilisation chypriotes: XIIIe Colloque International des néo-hellénistes des universités francophones*, 36-53. Nancy: Praxandre.
- BRIKHE, C. ET AL. 1985. Dialectologie grecque. *REG* 98:260-314. Βιβλιογραφία και κριτική ανασκόπηση μελετών που αφορούν στις διαλέκτους και στις γραφές που τις απέδιδαν· εδώ ενδιαφέρουν κυρίως οι αρ. 11, 12, 14, 21, 87-88, 89-91 για την αρκαδοκυπριακή, 92-108 αποκλειστικά για την αρκαδική, 109-135 για την κυπριακή.
- BUCK, C. D. 1955. *The Greek Dialects. Grammar, Selected Inscriptions, Glossary*. Σικάγο & Λονδίνο: The University of Chicago Press. Ανατύπωση, Midway Reprint, 1973· αναθ. έκδ. Λονδίνο: Duckworth, 1998.
- DUHOUX, Y. 1983. *Introduction aux dialectes grecs anciens. Problèmes et méthodes, recueil de textes traduits*. Série pédagogique de l'Institut de Linguistique de Louvain 12. Louvain: Peeters.
- JEFFERY, L. H. 1990. *The Local Scripts of Archaic Greece. A Study of the Origin of the Greek Alphabet and Its Development from the Eighth to the Fifth Centuries B.C.* Αναθ. έκδ. με συμπλήρωμα του A. Johnston. Οξφόρδη: Clarendon Press.
- LEJEUNE, M. 1972. *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*. Tradition de l'Humanisme 9. Παρίσι: Klincksieck.
- MORPURGO DAVIES, A. 1992. Mycenaean, Arcadian, Cyprian, and some questions of method in dialectology. Στο *Mykenaiika: Actes du IXe colloque international sur les textes mycéniens et égéens* (Αθήνα, 2-6 Οκτωβρίου 1990), επιμ. J.-P. Olivier, 415-432. *BCH*, συμπλήρωμα 25. Αθήνα: École française d'Athènes & K.E.R.A· Παρίσι: De Boccard.

Για την κυπριακή ειδικότερα

- BRIXHE, C. 1988. Dialecte et Koinè à Kafizin. Στο KARAGEORGHIS & MASSON 1988, 167-178.
- CONSANI, C. 1986. *Persistenza dialettale e diffusione della KOINH a Cipro. Il caso di Kafizin*. Πίζα: Giardini.
- DEGER-JALKOTZY, S. 1994. The post-palatial period of Greece: An Aegean prelude to the 11th century B.C. in Cyprus. Στο KARAGEORGHIS 1994, 11-30.
- EGETMEYER, M. 1992. *Wörterbuch zu den Inschriften im kyprischen Syllabar. Kadmos*, συμπλήρωμα 3. Βερολίνο & Νέα Υόρκη: De Gruyter.
- . 1998. Die Silbenschriften Zyperns. Στο *Die Geschichte der hellenischen Sprache und Schrift vom 2. zum 1. Jahrtausend v. Chr.: Bruch oder Kontinuität?* (Πρακτικά συνεδρίου, 3-6 Οκτωβρίου 1996), 233-252 and 253-257 (disc.). Ohlstadt/ Oberbayern: Altenburg.
- HINTZE, A. 1993. *A Lexicon to the Cyprian Syllabic Inscriptions*. Αμβούργο: Helmut Buske Verlag.
- KARAGEORGHIS, J. 1988. L'apport des gloses à notre connaissance du dialecte chypriote ancien. Στο KARAGEORGHIS & MASSON 1988, 181-198.
- KARAGEORGHIS, J. & O. MASSON, επιμ. 1988. *The History of the Greek Language in Cyprus. Proceedings of an International Symposium sponsored by the Pierides Foundation* (Λάρνακα, 8-13 Σεπτεμβρίου 1986). Λευκωσία: Zavallis Press.
- KARAGEORGHIS, V. 1988. The Greek language in Cyprus: The archaeological background. Στο KARAGEORGHIS & MASSON 1988, 1-8.
- , επιμ. 1994. *Cyprus in the 11th Century B.C. Proceedings of the International Symposium* (Λευκωσία, 30-31 Οκτωβρίου 1993). Λευκωσία: A. G. Leventis Foundation & The University of Cyprus.
- MASSON, O. 1983. *Les Inscriptions chypriotes syllabiques (ICS). Recueil critique et commenté*. 2η έκδ. Addenda nova. École française d'Athènes. Études chypriotes 1. Παρίσι: De Boccard.
- . 1994. La plus ancienne inscription chypriote syllabique (opheltau). *Cahier du Centre d'Études Chypriotes* 22:33-36.
- MERRILLEES, R. 1993. The languages of Cyprus. *Cahier du Centre d'Études Chypriotes* 20:3-17.
- MICHAELIDOU-NIKOLAOU, I. 1993. Nouveaux documents pour le syllabaire chypriote. *BCH* 117:343-347.

- MITFORD, T. B. 1980. *The Nymphaeum of Kafizin. The Inscribed Pottery*. Kadmos, συμπλήρωμα 2. Βερολίνο & Νέα Υόρκη: De Gruyter.
- OLIVIER, J.-P. σε συνεργασία με την F. Vandenabeele. 2007. *Édition holistique des textes chypro-minoens*. Πίζα & Ρώμη: Fabrizio Serra Editore.
- . 2008. Les syllabaires chypriotes des deuxième et premier millénaires avant notre ère. État des questions. Στο *Colloquium Romanum Atti del XII Colloquio Internazionale di Micenologia* (Ρώμη, 20-25 Φεβρουαρίου 2006), επιμ. A. Sacconi, M. Del Freo, L. Godart, M. Negri, 2ος τόμ., 605-619. Πίζα & Ρώμη: Fabrizio Serra Editore.
- RISCH, E. 1988. Le développement du chypriote dans le cadre des dialectes grecs anciens. Στο KARAGEORGHIS & MASSON 1988, 67-80.
- VANSCHOONWINKEL, J. 1994. La présence grecque à Chypre au XIe siècle av. J.-C. Στο KARAGEORGHIS 1994, 109-132.

Για την αρκαδική ειδικότερα

- DUBOIS, L. 1988. *Recherches sur le dialecte arcadien*. 1ος τόμ., *Grammaire*. 2ος τόμ., *Corpus dialectal*. 3ος τόμ., *Notes, Index, Bibliographie*. Bibliothèque des Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain 33-35. Louvain-la-Neuve: Peeters.